

költemény elítél – a templomrablást sem kivéve. Nem áll, hogy a lovagi etika a XIII. században szigorúbb lett volna, mint a százéves háború idején: lényegében ugyanolyan volt. A költemény nem csak azt bizonyítja, hogy a XIII. századi lovagi etika a háború szörnyűségeit adottnak veszi, hanem azt is, hogy a fosztogatás és rablás a lovagi háború lényegi tevékenysége.

A lovag mindezeket csak akkor kárhóztatta, ha hozzátartozói szenvedték el. Ha ő támadott, minden helyes volt William Marshal „a világ legjobb lovagja” szemében, akinek élete a „lovagság modellje”.

Borosy András

URBÁN ALADÁR

KÖZTÁRSASÁG AZ ÚJVILÁGBAN

Az Egyesült Államok születése, 1763-1789

(Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 1994. 348 o.)

Igazolva látszik az a tétel, hogy bizonyos történeti fejlődési szakaszok, hatásukban későbbi évszázadok hatalmi vetélkedését befolyásoló események elemzését időről időre el kell végezni, hiszen számtalan aktuálpolitikai megfontolás befolyásolhatja az utókor ítéletét. Különösen így van ez egy, a jelenben szinte vetélytárs nélküli gazdasági és katonai nagyhatalom esetében, melynek előtörténetére mintha kevesebb figyelmet fordítanának napjainkban. Általában az Egyesült Államok XX. századi szerepvállalása határozza meg az európai országok zöméhez képest fiatalabb államalakulat fejlődésének vizsgálatát, s a nem is olyan távoli múltban Magyarországon csupán az egyetemek történeti és angol nyelvi tanszékeinek egy-egy kutatója foglalkozott komolyan az amerikanisztika bizonyos területeivel. Az érdemleges kutatások csupán szűk körben válhattak ismerteté, minek következtében az ideológiai hatásoktól egyáltalán nem mentes klisék zavartalanul tovább éltek a köztudatban. Talán ennek is tulajdonítható, hogy sokáig váratott magára egy olyan magyar nyelvű összefoglalás az Egyesült Államok születésének körülményeiről, melyben a szerzőt nem befolyásolják bizonyos elvárások, sőt akár a divat diktálta igények sem. Urbán Aladár könyve viszont azt az elmélyült és engedelmények nélküli, kizárólag pontosságra törekvő kutatói szellemiséget tükrözi, melyet a szerző más témákról közzétett eddigi munkáiban, illetve egyetemi tanári tevékenysége során már korábban is képviselt.

A könyv előszava némileg eltér az eddigi megszokott témaválasztások magyarázatától. A

szerző ugyanis gondolkodásra kívánja készíteni olvasóit, azon az alapon, hogy a magyar olvasó többnyire jól ismeri a XIX. századi magyar forradalom és szabadságharc hadtörténeti, közjogi, diplomáciatörténeti problémáit. Könnyen adódnak tehát bizonyos területek, ahol egy másik földrészen végbement forradalmi és önvédelmi harc eseményei, a külpolitikai viszonyok változásai elkerülhetetlenül összehasonlításra készítenek. Urbán Aladár mindamellett még az előszóban figyelmeztet, hogy a Nagy-Britannia függőségéből szabadulni akaró észak-amerikai gyarmatok harcának sikere elválaszthatatlan volt a kor nagyhatalmi vetélkedésétől. S ez lényeges szempont a későbbi magyarországi forradalommal kapcsolatos analógiák boncolgatása során, hiszen a tizenhárom állam végül is hathatós támogatást tudhatott maga mögött Franciaország részéről.

Ezt követően egy rövidebb fejezet következik, melyben az első fehér telepések megérkezésétől tekinthetjük át a keleti partvidék fejlődésének történetét a XVIII. század közepéig. Részletes tájékoztatást ad a szerző a különböző közigazgatási és kereskedelmi problémákról, majd a brit fennhatóság megszilárdulása után a londoni legfőbb törvényhozó testület, illetve a királyi joghatóság és az egyes gyarmatok képviselői, igazságszolgáltatói, valamint végrehajtó szerveinek viszonyáról. Különösen érdekes lehet az olvasó számára a keleti partvidéken létrejött gyarmatok típusainak ismertetése, azaz a királyi gyarmat, a tulajdonosi gyarmat (Maryland és Pennsylvania estében) valamint a XVII. század második felében jelentős önkor-

mányzati szabadságot kapott, nem a londoni központi politika támogatásával létrejött, ún. önkormányzati gyarmatok. Ugyanitt lehet nyomon követni a francia kereskedelmi konkurrencija megjelenését, s az elkerülhetetlen háborúkat. A XVIII. század első felében valójában három háború zajlott le a határvidékek indián törzseinek részvételével, de a különleges kegyetlenséggel vívott és az európai hadviselés-től eltérő erdei háborúk során csak a harmadik összecsapás hozott eredményt Nagy-Britannia számára. A héteves háború amerikai hadszínterén gyakorlatilag a londoni kormányváltás hozta meg a fordulatot, amikor az idősebb William Pitt került a kormány élére. Nem látványos győzelmek, hanem az elzántság és kitartás hozta meg a sikert, mígnem a brit sorkatonaság és az amerikai gyarmati irreguláris csapatok fokozatosan pozíciókat nyertek a Szent Lőrinc folyó völgyében és Kanadát is elhódították a franciáktól.

A második fejezet az események fonalát az 1763-as angol-francia békekötéstől veszi fel, mely hiába hozta el London győzelmét az amerikai kontinensen, az újonnan biztosított területek gazdasági kiaknázása, illetve sajátos belső fejlődése óhatatlanul feszültségeket eredményezett az ott élő gyarmatosokkal. A cukortörvény, majd az illetéktörvény mind-mind jellegzetes mozzanatai voltak annak a folyamatnak, mely voltaképpen a gyarmatosok önszerveződését és egymásra utaltságát erősítette. Ennek az időszaknak az eseménytörténeti feldolgozása a könyvben, mely a teamonopólium elleni tiltakozás különféle elemeit részleteiben ismertette a lexingtoni sortűz következményeivel zárul, mindenekelőtt azt a folyamatot tárja fel, hogy miképpen vezetett a londoni kormány ügyetlensége egy elkerülhetetlen függetlenségi háborúhoz. Persze kétséges, hogy a konfliktus egyáltalán elkerülhető lett volna-e, hiszen mint azt a szerző is érzékelteti, egy komoly kereskedelmi, gazdasági lehetőségekkel bíró és az anyaországhoz hasonló jogi, alkotmányos, stb. berendezésekkel rendelkező gyarmat óhatatlanul vetélytársként lépett volna fel Londonnal szemben. A potenciális érdekösszesség azután magával hozta a gyarmatok szövetségét, de a kanadai területek csatlakozása elmaradt. Ez mindenképpen az ésszerű önkormányzati, gazdasági jellegű engedményeknek tulajdonítható.

A tényleges háború első időszakát taglaló harmadik fejezet viszont azt a politikai magatartást és következményeit tárja fel, amikor London már csupán a fegyverek erejében bízhatott, illetve a Függetlenségi Nyilatkozat kibocsátásá-

val a gyarmatok is a fegyveres ellenállástól remélhették céljaik megvalósítását. A könyvben ez a fejezet ad lehetőséget a szerzőnek arra, hogy ne csak bizonyos általános alkotmányjogi szempontokra hívja fel a figyelmet, hanem az amerikai függetlenségi háború idejének hadseregszervezési problémáira is utaljon, összehasonlítva a magyar polgári forradalom és szabadságharc sok tekintetben rokon vonásokat hordozó mozzanataival. Figyelemre méltó, hogy valószínűleg az amerikai tapasztalatok nyomán, a honvédszázalókat nem egy évre, hanem három évre toborozták. A reguláris haderőket kiegészítő milícia viszont, melynek magyar megfelelője az önkéntes, illetve a helységre kiszabott létszám alapján a nemegyszer sorshúzással kiállított nemzetőrség volt, a hasonló szerveződési gyakorlat ellenére eleve nagyobb harcértéket képviselt. Mint Urbán Aladár kifejti, ennek oka abban rejlett, hogy hosszú időre visszatekintő hadszerkezeti intézményről volt szó amely ráadásul a korábbi francia háborúk és az indiánokkal való küzdelmek folytatán komoly tradíciókkal rendelkezett. Mi több, a milícia tagjainak saját fegyverük volt, s ezzel tudtak is bánni. Önmagában természetesen a milícia nem ellensúlyozhatta a begyakorolt reguláris csapatok harcértékét, mint ahogy az amerikai gyarmatosok döntő győzelmei csakis képzett katonai vezetők nevéhez fűződtek.

A háború második szakaszát tárgyaló negyedik fejezet leszögezi, hogy a brit erők vereségét hozó összecsapás Saratogánál túlmutatott hadászati jelentőségén. Ez volt ugyanis az a pillanat, amikor Franciaország elérkezettnek látta az időt a gyarmatosok támogatására. Az Egyesült Államok létének elismerése biztosította a háború folytatását, sőt Spanyolország bekapcsolódásával a konfliktusba a tengereken, tovább növelte az amerikai erők sikerének esélyeit. Sir Henry Clintonnak, a brit főerők új parancsnokának 1778 tavaszától már ezzel is számolnia kellett, bár az amerikai-francia együttműködés kezdetben katonailag nem sok sikert hozott. A hadműveletek súlypontját ekkor a déli államokba helyezték át, melynek hátterében az a londoni meggondolás volt, hogy itt inkább támaszkodhatnak a „lojalistákra”. Londonban ugyanis arra gondoltak, hogy a katonai sikerek nyomán egy békekötés esetén a „hűséges” déli gyarmatokat meg lehet tartani. S a brit katonai eredmények kezdetben valóban e számítás helyességét látszottak igazolni, bár Cornwallis tábornok csapatai a győzelmek ellenére fokozatosan felőrlődtek. Ráadásul Cornwallis végzetes stratégiai hibát követett el Yorktownnál, amikor megvárta, hogy csapatai körül egyre szorosabb-

ra fonódjon az amerikai-francia ostromgyűrű. A francia-amerikai együttműködés katonailag is meghozta tehát gyümölcsét, s a yorktowni brit kapituláció után már idő kérdése volt csupán az egykori anyaországgal való tárgyalások megkezdése és a békekötés.

A könyv ötödik fejezete a párizsi tárgyalásokat követő új nemzetközi helyzetbe beilleszkedni kívánó államalakulat alkotmányos berendezkedésének további fejlődését tekinti át. Az adott időszak csúcspontját az államok uniójának létrejötte, a köztársasági államforma törvénybe iktatása jelentette, az adózás és törvényhozói képviselői alkotmányos keretbe foglalásával együtt. Az említett fejezet kiegészítéseként egyébként a szerző rövid historiográfiai áttekintést is ad, melyben a különböző polgári forradalmak eltérő és hasonló vonásainak egybevetésével segíti az olvasót a nagyobb történelmi távlatok értékelésében. Különösen figyelemre méltó a kortársak felfogásának ismertetése, illetve annak a kérdésnek a boncolgatása, hogy

vajon tényleges forradalom ment-e végbe Amerikában. A kortársakat és az utókort is élenként foglalkoztatta a társadalmi változások és a függetlenségi harc kettősségének problémája.

A kötetet függelék egészíti ki, mely tartalmazza a Függetlenségi Nyilatkozat, az Egyesült Államok Alkotmánya, valamint az 1791-es Bill of Rights magyar nyelvű szövegét is. A kötet kézikönyvként való használatát segíti elő a csatolt irodalomjegyzék, az időrendi mutató, valamint az események fontosabb szereplőinek adatait tartalmazó kislexikon. A hadműveletek menetének pontos követését a fejezetekhez kapcsolódó térképek szolgálják.

Mindezek alapján Urbán Aladár könyve egyaránt alapvető műnek számít a korszak eseményeivel foglalkozó hazai történész, illetve az Egyesült Államok történetének korai időszaka iránt érdeklődő olvasó számára.

Kurucz György

ÁCS TIBOR

SZÉCHENYI KATONAÉVEI

(Zrínyi Katonai Kiadó, Budapest, 1994. 300 o.)

A 300 oldal terjedelmű könyv borítólapjáról Széchenyi István gróf, az I. dzsidásezred főhadnagya néz az olvasóra. A portré egy ismeretlen festő 1812-ben készített alkotása. Magában bízó, komoly tekintetű fiatalembert ábrázol a kép, akiről könnyen megállapítható, hogy jól érzi magát a szép uniformisban, büszke arra, hogy korát meghazudtolóan már tiszti rangja van.

A könyv bevezetőjében ez olvasható: „Széchenyi István több mint másfél évszázada áll az egymást követő nemzedékek figyelmének középpontjában. Kiemelkedő személyiségének óriási történelmi érdeme: nagy horderejű alkotásaival Magyarország polgári átalakulásának máig ható szolgálata. Születése 200. évfordulójának megünneplésekor a tudomány sok új értékkel gazdagította a nemzet emlékezetében élő Széchenyi-képet. Ám a legnagyobb magyar alakjának korszerű ábrázolása elképzelhetetlen, ha rendkívüli életútjából nem próbáljuk bemutatni katonaeveinek történetét.”

Széchenyi István 18 éves korától 35. életévéig, vagyis 17 éven át volt az osztrák császárság katonája. Erről az időszakról szól ez a könyv,

ezt kutatta, majd írta meg a szerző több eddig nagyrészt ismeretlen dokumentumra, figyelmen kívül hagyott személyes vallomásra és persze a már megjelent történelmi dolgozatokra támaszkodva.

A szerző minden más történelmi publikációnál részletesebben ismerteti, értékeli Széchenyi István szerepét az 1809-es győri, az 1813. október 16. és 19. között lefolyt lipcsei csatában, az 1814-es és az 1815-ös hadjáratokban. Ennek révén több vonatkozásban is kiegészülhet az a kép, amelyet eddig a magyar hadtörténetírás ezekről az eseményekről kialakított. Ez a megállapítás a fegyveres összütközések magyar vonatkozásaira különösen érvényes.

Az első katonaevek ragyogó karriert ígértek a fiatal gróf számára. A különböző hadjáratokban tanúsított bátorságáért, helyzetfelismeréséért több kitüntetésben, sőt két előléptetésben is részesült. A napóleoni háborúkat követő években a katonai karrier már nem volt számára annyira vonzó, mint a szolgálat első éveiben, ami végül is a rangjáról való lemondáshoz és a hadsereg kötelékéből való kiváláshoz vezetett.